

A mozgóképkultúra és médiaismeret tanításának céljai és feladatai

A Nemzeti Alaptanterv bevezetésével új helyzet alakult ki a film- és médiaoktatásban. A NAT ugyanis Mozgóképkultúra és médiaismeret néven önálló (és egyenrangú) tananyagként fogadta be a magyar közoktatás rendszerébe ezt a területet.

Ez a jogi értelemben nagyon fontos lépés megteremtette a lehetőségét annak, hogy a korábbinál jóval szélesebb körben történjen film- és médiaoktatás Magyarországon.

Mivel ebben az esetben egy új műveltségi (rész)terület megjelenéséről van szó, ezért a Mozgóképkultúra és médiaismeret rendszerének ismertetése előtt érdemes néhány alapvető kérdést tisztázni.*

Diakjaink életében egyre fontosabb szerepet tölt be a tömegkommunikáció. A fiatalok egy része több időt tölt az elektronikus médiumok előtt, mint az iskolában, ami azt is jelenti, hogy a média a szocializációs folyamat meghatározójává is vált. A különböző médiumok átfomálják a nyelvet, az öltözködést, az ízlést, a vágyakat, a hősöket, a ritusokat, illetve az alkotást és a befogadást egyaránt. A tömegkommunikáció mélyen áthatja a mindennapi életet, és kikezdheti a magánélet autonómiáját. A média lassan elengedhetetlen emberi szükségletként viselkedik, mintegy „valóságként” érvényesül. A „látható” már-már megkülönböztethetetlen a „megtörténttől” – vagyis a kép részben átvette a hatalmat a valóság felett.

Miért került be a Nemzeti Alaptantervbe a Mozgóképkultúra és médiaismeret?

Úgy gondoljuk, hogy az iskola nem mondhat le alapvető nevelő (szocializációs) szerepéről: más szóval nem hagyhatja védtelenül és gondozatlanul diákjait napjaink audiovizuális információrobbanása közepette. Úgy gondoljuk, hogy a közoktatásnak mindenképpen választ kell adnia a tömegkommunikáció kihívásaira.

Egyrészt a lehetőségekből fakadó kihívásokra, ami azt jelenti, hogy a tömegkommunikáció mind nagyobb szerepet játszik az ismeretszerzésben, a nemes és kevésbé nemes szórakozásban, valamint az „aktív politikai lényé”, az állampolgárrá válásban. A média világa ugyanis eddig sohasem birtokolt lehetőséget kínál a közönségnek: a szabad és demokratikus kommunikáció esélyét.

Másrészt a manipulációs hatásokból következő kihívásokra, ami ugyanakkor azt jelenti, hogy a tömegkommunikáció felhasználásával bármely közösség megfertőzhető, manipulálható: a média elhanyagolhatja vagy éppen meghamisíthatja az ismereteket, előnyben részesítheti az olcsó és alantas szórakozást, manipulatív szocializációs mintákat közvetíthet, veszélyes politikai indulatokat gerjeszthet, vagy éppen tompultságot válthat ki.

* Részletek a Fővárosi Pedagógiai Intézet és a Korona Kiadó gondozásában a közeljövőben megjelenő útmutatóból.

Milyen előzményei vannak a Mozgóképkultúra és médiaismeret oktatásának?

A hatvanas évek elején a remekművek sokaságát termő filmművészet követelte jogos helyét az oktatásban, míg a kísérleti adásokon éppen csak túllendülő televíziózásról ekkor még nem esett szó. Annál több volt a vita a reális lehetőségekről, az óraszámokról és tanügyi keretekről, a tananyagról és a módszerről, aminek eredményeként beindul a *filmsztétika* oktatása.

A filmesztétika kötelezően bekerült minden középiskolás tanuló magyar nyelv és irodalom tananyagában. A kezdetben kísérletinek tekintett, majd tíz kiadást megért munkáltató tankönyv pedig a tematikát és a metodikát jelentette a filmoktatás terén továbbra is képzetlen, nem kis részben magukra hagyatott magyartanárok számára.

A Mozgóképkultúra és médiaismeret bevezetésével kapcsolatban rendkívül tanulságos megismerkedni az akkori tapasztalatokkal. 1969-ben az Országos Filmesztétikai Tanácskozás a következőképpen értékelte az akkor már öt év óta zajló, kísérletinek nevezett oktatás tapasztalatait, amelyben 1964–69 között hetvenezer középiskolás vett részt: „A résztvevők erősen kételkedtek az irodalomórák keretében történő filmoktatás helyességében, hiszen a »filmművészet helyes értékelését éppen a széleskörűen elterjedt, megkövesedett, irodalmias szemléletmód gátolja«. Javasolták, hogy az elaprózott, alacsony óraszám helyett tömbösítve kellene az időt a tanításra felhasználni, esetleg egy általános művészeti tárgyat, a »poliesztétikát« oktatva. Sokan úgy vélték, hogy már az általános iskolában el kellene kezdeni a programot. A legtöbb felszólaló kitért a szaktanárok képzésének hiányára, amely gyakorlatilag lehetetlenné teszi a színvonalas munkát. A miniszterium képviselője ugyanakkor úgy vélte, hogy az iskolarendszer nem tudja befogadni a filmesztétikát. Ezzel szemben voltak akik úgy gondolták, hogy éppen a filmoktatás jelentheti majd az oktatás egészének tartalmi-módszertani megújítását.”

A nyolcvanas évek közepétől az oktatási rendszer liberalizálódását kihasználva a filmesztétika oktatásának teljes átértelmezésén dolgozott – kezdetben egymástól függetlenül, majd a *Mozgóképek az oktatásban* elnevezésű munkaközösség koordinálásával – néhány szakmai csoport. A különböző tantárgykísérletek, valamint a külföldi tapasztalatok feldolgozása nyomán született meg az a koncepció, amely a Nemzeti Alaptanterv Mozgóképkultúra és médiaismeret anyagában olvasható.

Az új program legfontosabb sajátossága, hogy a filmesztétika oktatása mellett kiemelt hangsúllyal megjelent a *médiaismeret*, a tömegkommunikáció oktatásának rendszere. Didaktikai megfontolásból ugyan továbbra is a filmet tekintjük az oktatás alapjának, de a társadalmi szükségletek szempontjából (a diákok életében játszott szerepük alapján) a különböző médiumok világának bemutatása az általánosabb feladat. A médiaismeret fogalma azonban ma még nem fogalmazható meg egyértelműen (szakmai értelemben is vitatott, hogy mi tartozik ehhez a területhez), így a jelenlegi szakaszban inkább csak az oktatás fő irányait lehet meghatározni. A NAT-ban elsősorban a mozgóképekre helyeződött a hangsúly (televízió, video stb.), de a helyi tantervek szintjén nem kizárt az írott sajtó, rádió stb. bevonása sem.

Mit jelent a Mozgóképkultúra és médiaismeret?

A Mozgóképkultúra és médiaismeret rendkívül szerteágazó művelődési területre utaló megnevezés, amely esztétikai, nyelvtudományi és részben szociológiai kategóriákkal írható le. Mindez azt is jelenti, hogy ez a tárgy interdiszciplináris megközelítést igényel, s leendő tanárának sokirányú alapképzettségre lesz szüksége.

A különféle mozgóképi „szövegek” értelmezéséhez szükséges történeti, nyelvi, művelődéstörténeti ismeretek, illetve a tömegkommunikáció természetrajzának elemi ismerete egyaránt része a NAT-ban olvasható tananyagnak.

1. A legfontosabb tudáselemek:

- a) mozgókép-„írás”, mozgókép-„olvasás”;
- b) a mozgókép esztétikája és technikája;
- c) a mozgókép művelődéstörténete;
- d) az elektronikus médiumok, elsősorban a televízió társadalmi és kulturális hatása.

2. A film és a média viszonya

Az oktatás fontos vonása, hogy nem a tömegkommunikáció, hanem a film felől közelíti meg tárgyát. Ugyanakkora filmek elemzése és a kreatív gyakorlatok jó alapot nyújtanak a média „termékeinek” értelmezéséhez, illetve a tömegkommunikációs rendszer működési mechanizmusainak megértéséhez.

Az aktív mozgóképi kommunikációs készség megszerzésére a letisztultabb, bizonyos szempontból gazdagabb filmi „beszédmód” szállítja a kezelhetőbb, mértékadó mintákat, amelyek értelmezésével könnyen megközelíthető az audiovizuális kommunikáció bármely területe. Ezért a tanulmányi időszak során a diákok számos filmet tekinthetnek meg, köztük a filmművészet alapértékeit képviselő magyar és külföldi alkotásokat, rövid és kísérleti munkákat stb. Ez az élmény jelenti azt a bázist, amelyre a különböző médiumok elemzése épül, és amely arra is ösztönzi a diákokat, hogy önálló alkotásokat is létrehozzanak (a fotótól, a képregények át a filmig) a szóban forgó területen.

A Mozgóképkultúra és médiaismeret oktatásának tagolása*1. A „nyelvtan”. Mozgóképirás és -olvasás:*

- a) a mozgóképi szöveg megértése;
- b) a mozgóképi szövegek olvasását lehetővé tevő kódok megfigyelése és megkülönböztetése;
- c) mozgóképi szövegek létrehozásához szükséges kifejezési készség;
- d) a gyakorlatok révén a formaérzék és kreativitás fejlesztése.

2. Művészeti ismeretek:

- a) az alkotás és a befogadás folyamatainak tudatosítása;
- b) a mozgókép elemi kifejezőeszközeinek felismerése, azok hatásának értelmezése;
- c) a művészi hatás összetevőinek, a jelentés szintjeinek felismerése;
- d) elemzési készség fejlesztése.

3. Művelődéstörténet:

- a) az audiovizuális médiumok kialakulásának művelődéstörténeti összefüggései;
- b) a különböző médiumok technikai fejlődésének története;
- c) a tömegkommunikáció kulturális-társadalmi (kölcson)hatása;
- d) a filmművészet fejlődésének alapvető állomásai;
- e) a mozgókép különböző alkalmazási területei.

4. Kommunikációs rendszerek:

- a) az audiovizuális média alapvető sajátosságainak tanulmányozása;
- b) tudatos, szelektív befogadói stratégiák kialakítása;
- c) a média hatásmechanizmusainak felismerése;
- d) a műsorelemzés képességének fejlesztése.

Az alapvető követelmények teljesítésén túl az érdeklődés, a tantárgyi integráció, illetve a tanári felkészültség függvényében az egyes iskolák maguk határozzák meg a műveltségi terület belső arányait, súlypontjait.

A mozgóképkultúra és médiaismeret helye a Nemzeti Alaptantervben

A Nemzeti Alaptanterv minden eddigi tantervi szabályozástól eltérő alapelve az, hogy a „tartalmakat és követelményeket átfogó műveltségi területek és részterületek kereté-

ben, nem pedig tantárgyakban rendezve fogalmazza meg. Lehetőséget nyújtva az iskoláknak arra, hogy tantárgyaikat önállóan alakítsák ki, válasszák meg és csoportosítsák.”

A NAT nem indokolja részletesen, hogy miért a műveltségi területek megadott rendszerezését választotta a tantervi szabályozás kiindulópontjául, jóllehet kétségkívül számos más felosztás is elképzelhető lenne. Az eldönthetetlen elméleti viták helyett olyan választási lehetőséget kínál és biztosít a helyi tantervek készítői számára, amely az előírt követelményrendszer szabályozó elvén túl a valóságosan létező társadalmi igények, pedagógiai erőforrások felmérésére készítet, önálló és integrált tantárgyi formákat eredményezhet, amelyek a gyakorlatban mutatják az elképzelések életképességét.

Példaként kínálkozik a „művészetek” műveltségi köréből hiányzó, onnan kiemelt „irodalom”, amely az anyanyelvvvel együtt önálló műveltségi területet alkot a dokumentumban, de amely felveheti, integrálhatja a mozgóképet, a táncot és a drámát is, ha ezt egy adott iskolában szerencsésnek tartják, és a megvalósítására vállalkoznak.

A Mozgóképkultúra és médiaismeret „természetes szövetségese” tehát az

- irodalomnak,
- a vizuális ismereteknek,
- a társadalmi ismereteknek,
- az informatikának,
- s természetesen önálló tantárgyként is meghatározható.

A műveltségi területek és részterületek sokféle módon összekapcsolódhatnak tehát, de az óraszámok korlátozott volta és a szakképzett tanárok hiánya erős akadálya lesz a NAT-ban körülírt, a hagyományostól eltérő új tartalmak gyors beépülésének.

A NAT műveltségi területeinek rendszerében logikus lépés a Mozgóképkultúra és médiaismeret anyagát és követelményrendszerét a *művészetek* fejezetben megjeleníteni. Részben azért, mert a filmesztétika-oktatás gyakorlatát éleszthetné újra, másfelől azért, mert a kreatív képzésre eredendően nyitottabb művészetoktatási tradíció talán könnyebben befogadhatja a terület műelemzésen túlmutató módszereit.

Ugyanakkor fontos annak a tudatosítása, hogy a Mozgóképkultúra és médiaismeret *nem a vizuális kultúra alfejezete*, hanem önálló részterület.

A Mozgóképkultúra és médiaismeret oktatásának feltételei:

- képzett *tanárok*;
- alkalmas *taneszközök* (könyv, szöveggyűjtemény, mozgóképes „szövegek”);
- technika;
- rugalmasan adaptálható *tantervek*;
- értékelést segítő feladatok, *vizsgakövetelmények*.

E feltételek nélkül a Mozgóképkultúra és médiaismeret nem oktatható szakszerűen és eredményesen.

Az olvasó – mivel e feltételek nagyobb részét nem látja saját szűkebb környezetében biztosítottak – arra gondolhat, hogy a Mozgóképkultúra és médiaismeret NAT-ból adódó oktatási követelményével egyelőre nem lehet komolyan számolni. Kétkedése bár indokolt, mégis gyengíthető talán, ha

- tekintetbe veszi, hogy a követelményrendszer csak a Nemzeti Alaptantervre épülő helyi tantervek bevezetését követő második évben, vagyis 2000-ben érvényesítendő;
- tájékozik a most induló nappali és posztgraduális tanárképzésekről;
- kézbeveszi a rövidesen (1996–97) megjelenő tankönyveket és tanári segédkönyveket;
- megismerkedik az Országos Közoktatási Intézet megbízásából készülő tantervekkel;
- kapcsolatba kerül a Mozgóképkultúra és médiaismeret megyei képviselőivel (1997 végére minden megyében képzett – helyi – szakember szervezi és segíti a regionális továbbképzést, a terület iskolai integrációját).

Az óraszámokról

A Nemzeti Alaptanterv előzetes vitáiban a gyakorló pedagógusok többsége az új szabályozásban is meg akarta ragadni azt az elemet, amely számára talán a tartalmi kérdéseket is megelőző fontosságú: hány órát fordíthat majdan a tárgy oktatására? A viták során azonban nyilvánvalóvá vált, hogy a Nemzeti Alaptanterv alapján egyértelműen nem lehetséges kiszámítani az egyes műveltségi területekre vagy részterületekre jutó tényleges óraszámokat, az óraszámok pontos kiszámítása a helyi tantervek feladata.

A helyi döntések számára kialakított tantervi mozgáster:

- a szabadon felhasználható órakeretek;
- a lehetséges tantárgyi kombinációk sokasága;
- az arányok javasolt, s nem kötelező volta.

Ezek biztosítják, hogy az iskolák önállóan határozhassák meg helyi tanterveikben a tanítás rendjét. Ez azonban azzal jár, hogy a NAT nem írja elő – s a dokumentumból nem is olvasható ki –, hogy egy adott iskolában mennyi időt (s milyen tantárgyi keretben) kell esetünkben a Mozgókép-kultúra és médiaismeret oktatására fordítani.

A NAT-ban körvonalazott arányokat, a hatályos oktatási törvényt és az iskolákban kialakult oktatási tradíciókat figyelembe véve becsülhető csak meg, hogy a Mozgókép-kultúra és médiaismeret oktatására az egyes iskolákban a helyi tantervek készítői mekkora órakereteket biztosíthatnak évente az egyes évfolyamokon – ott ahol csupán a minimumkövetelmények teljesítése a cél, ott ahol az Alaptantervben írt részletes követelményeket kívánják figyelembe venni, és ott, ahol a terület oktatását kiemelt fontosságúnak ítélik:

	<i>minimum</i>	<i>átlagos</i>	<i>kiemelt</i>
7–8. évfolyam	15–20	25–30	45–50
9–10. évfolyam	20–25	35–45	65–75.

Az integrált tárgyakban megjelenő mozgóképzés tantervi programjaiban a kiemelt óraszámú változattal nem érdemes számolni. Az ilyen tantárgyi programok vagy a minimum követelmények teljesítését, vagy az átlagos szint elérését célozhatják meg.

A Nemzeti Alaptanterv a 8. és a 10. évfolyam végére fogalmazza meg a terület részletes követelményrendszerét, oktatása tehát a 7–10. osztályokban *javasolt*. (Számos érv szól amellett, hogy az alacsonyabb évfolyamokon, a kisiskolás korban is foglalkozzon az iskola a mozgóképzéssel, noha a NAT ilyen értelmű szabályozást nem tartalmaz.)

Elképzhető, hogy valahol csupán a 8., másutt esetleg csak a 10. évfolyamon foglalkozzanak a mozgóképpel, mint ahogyan az is, hogy bizonyos iskolákban az irodalomra szánt órakeretet, másutt a társadalomismeret- vagy akár a „művészeti” órák *egy részét is* felhasználják a mozgókép-kultúra és médiaismeret oktatására. Amiképpen az is elképzelhető, hogy lesz, ahol az időkezelés s a térábrázolás, a színtan, a narráció vagy éppen a totalitáriánus rendszerek rokon vonásainak oktatására a mozgókép-kultúra- és médiaismeret-órák bizonyulnak a legalkalmasabbnak. Vagyis a szóban forgó műveltségi részterület oktatása évi 15 és évi 75 órában egyaránt elképzelhető, természetesen erősen eltérő mélységben és tartalmakkal.

Rendkívül fontos, hogy akár önálló, akár integrált keretben oktatják a Mozgókép-kultúra és médiaismeret anyagát, az lehetőleg *tömbösített* formában történjék, legalább két-három tanóra összevonásával.

A NAT és a helyi tanterv viszonya

A NAT közös követelményekben megfogalmazódó műveltségképe közvetlenül, az Alaptanterv filozófiája pedig áttételesen hordozza az *egységes kultúra elvét*. A tantárgyak

rendszerében oly nehezen megjeleníthető összefüggések kibontására a NAT eredendően, szellemiségében készlet felhasználóit, a helyi tantervek összeállítóit. Azt sugallja számukra, hogy az egyes műveltségi részterületek határait kitágítva, azokat nem csupán a megszokott szűk keretben működtethetik az oktatásban.

Mivel a mozgókép nem függetleníthető a kortól, amelyben születik, létrehozása nem csupán a tehetség vagy a szándék függvénye, hanem a technikáé, a műszaki kultúráé és a gazdasági-jogi környezeté is, ezért a Mozgóképkultúra és médiaismeret mindenképpen integratív megközelítést igényel. A minőségibb oktatás mindig is igényelte a tantárgyak közötti átjárhatóságot. A Nemzeti Alaptanterv esélyt ad a merev tantárgyi keretek meghaladására. Ennek az egyik feltétele azonban éppen a világosan átgondolt helyi tanterv megfogalmazása.

A követelményekről – példák segítségével

A Nemzeti Alaptanterv az egymásra épülő fejlesztési követelmények rendszerében fogalmazza meg a korszerű műveltség elvárható tartalmait, a személyiség fejlesztésének életkorral összehangolt tervét.

Nézzük meg az egyes műveltségi területekre, illetve részterületekre vonatkozó *részletes és általános*, valamint az oktatás egészére vonatkozó *közös* követelmények kapcsolatának értelmezését egy, a Mozgóképkultúra és médiaismeret tárgyköréből vett példa segítségével. A 8. osztály végén megadott részletes követelmény a *művészeti ismeretek* tantárgyára vonatkozóan így fogalmaz: „Jellegzetes megoldások a történetmesélésben, a drámai szituáció felépítésében és a képalkotásban”; a fejlesztési követelményekről ez olvasható ugyanott: „A mozgókép elemi kifejezőeszközeinek felismerése, a film hatásmechanizmusainak tudatosulása”.

Legyen a „jellegzetes megoldások” és az „elemi kifejezőeszközök” példája a mozgóképi ábrázolás egyik alapvető eszköze, az *utalás*.

Tudjuk, hogy a film írásmódját – hasonlóan az utalásban megnyilvánuló élménygonddal működéshez – az indulattal és dinamikával telített, de töredékes cselekvéssorok, az események maradványainak felbukkanása, az egésztest képviselő részletek jellemzik. A történetek mesélésekor, a helyzetek felépítése és lefotografálása során mindig el kell döntenie, hogy az elbeszélő az adott pillanatban miről tájékoztatja nézőjét közvetlen, s miről közvetett eszközökkel, mit mutat, s mit nem mutat meg. Az utalás fogalma elemi szinten értelmezhető azzal a példával, ahogyan az *arcközeli* alatt *kattogó kerekek* az „*utalás a vonaton*” érzetét keltik, de mindez összetettebb formában is bemutatható.

Nem csupán a filmek, hanem a hírműsorok vagy a reklámok szövevényének felfejtésével is könnyedén bemutatható az utalás szerepe a mozgóképi ábrázolásban. Egy olyan képsor megtervezése és elkészítése pedig, amelynek egyértelműen utalnia kell az ágyon fekvő beteg ember jelenlétére egy szobában, miközben sohasem mutatjuk ténylegesen az illetőt, szintén elvezet az utalás lényegének, és az ábrázolásban betöltött szerepének megvilágításhoz.

Az *utalás* tehát a mozgóképi ábrázolás olyan alapvető eszköze, amely a Mozgóképkultúra és médiaismeret részletes követelményeiben közvetlenül ugyan nem jelenik meg, de amelyet a *helyi tanterv* alapján íródó részletes tantárgyi tervnek már tartalmaznia kell.

Jól tudjuk, hogy az *utalás* nemcsak a mozgókép, hanem minden *dramatikus*, illetve *ábrázoló művészet* sajátja, így az irodalomé, a színházé vagy a képzőművészeteké, ám alkalmazása a zenei formák esetében erőltetett volna. Ilyenformán az utalás nemcsak az önálló, hanem az irodalommal vagy a vizuális kultúrával integrált mozgóképközpontú programban is megkerülhetetlen tananyag.

Mint a példa is mutatja, a Mozgóképkultúra és médiaismeret NAT-ban előírt részletes követelményei sem fogalmazzák meg többnyire „egy az egyben” az oktatás tényleges,

kézzelfogható tartalmait, de egyértelműen *utalnak* azokra. A részletes követelmények nem rögzítik tételesen a fogalmi apparátust, mint ahogyan az interpretálandó műveket sem, mert ez

- meghaladná a NAT terjedelmi kereteit;
- merevebb szabályozási eszköz lenne, mint ami a NAT szemléletéből következik.

A *kommunikációs készség* fejlesztését nem a művészi közlésformák elsajátításától reméli az oktatás. Kiinduló példánknál maradva, az *utalás* a metakommunikációban éppen úgy tettenérhető, mint a köznapai szóbeli érintkezésben vagy a kommunikáció majd minden megjelenési formájában. Ezért az iskolai oktatás egészét átható, az egyes műveltségi területek mindegyikében a lehetőségek szerint megjelenő ún. közös követelményrendszer az *utalást* latensen a *kommunikációs készségek* fejlesztésében tartalmazza.

A Nemzeti Alaptantervben megjelenített közös követelmények közül a Mozgóképkultúra és médiaismeret jelentős tényező lehet az *egyetemes*, az *európai* és a *nemzeti kultúra* megismertetésében, a *más kultúrák iránti fogékonyság* és *fogadókészség* kialakításában, a *kommunikációs kultúra* oktatásának minden vonatkozásában, a *lelki egészség* kialakításában és a *tanulási kultúra* fejlesztésében.

A követelmények rendszere iskolai szakaszonként

Az előzőekben vázolt *általános* követelményekből és az Alaptanterv részletes követelményeiből kiolvasható a Mozgóképkultúra és médiaismeret oktatásának fogalmi rendszere, fejlesztési stratégiája, tárgyszemlélete, de a dokumentum műfaji sajátosságaiból adódóan szükséges a szöveg értelmezése, további konkretizációja, elsősorban az életkori sajátosságok mentén:

7–8. osztály

Kezdetben bizonyos alapozó, előkészítő tematikát, erősen gyakorlati, kevésbé elméleti megközelítést igényel a fejlesztés, „csinálás, önfeledt” élmény-időszakot, feltöltődést.

A tananyag:

- az elbeszélő (lineáris szerkezetű) kifejezőmód fontosabb elemeit tartalmazza;
- a mozgóképi szövegek nagy csoportjainak felismerését,
- a műfajok (tömegfilm/szerzői film) elkülönítését,
- a művek/műsorok szétválasztását célozza.

A filmpéldánknál kifejezetten ellenjavallt az irodalmi adaptáció; a lényeg, hogy a gyerekek megérezzék a kifejezési forma szuverenitását, másságát. Később is a kreatív, gyakorlati megközelítés marad túlsúlyban, de a fejlesztést szolgáló feladatok itt már a mozgóképi kommunikáció természetrajzának feltárására szolgálnak.

Tudjuk, hogy a film írásmódját – hasonlóan az utalásban megnyilvánuló élménygondolkodáshoz – az indulattal és dinamikával telített, de töredékes cselekvéssorok, az események maradványainak felbukkanása, az egészet képviselő részletek jellemzik. A történetek mesélésekor, a helyzetek felépítése és lefotografálása során mindig el kell dönteni, hogy az elbeszélő az adott pillanatban miről tájékoztatja nézőjét közvetlen, s miről közvetett eszközökkel, mit mutat, s mit nem mutat meg. Az utalás fogalma elemi szinten értelmezhető azzal a példával, ahogyan az arcközeli alatt kattogó kerek az „utazás a vonaton” érzetét keltik, de mindez összetettebb formában is bemutatható.

Az elemzés a filmértés alapelemeire összpontosít:

- a történet, az exozicció és a lezárás;
- a cselekmény és
- az elbeszélés.

A tanmenet kialakításának az eltérő életkori és mélységi szinteken egyformán fontos mozzanata, hogy a *szerkezet*, a *történet*, a *cselekmény*, a *jelenetezés*, a *dramaturgia* tanulmányozása után értelmezhetőek csupán az ábrázolás jellegzetesen filmi eszközei: a *szerpjáték*, a *környezet*, a *kamerapozicció* és a *képkivágás*, továbbá a *megvilágítás* vagy a *montázs*.

A technikai képirás fejlődését, a reprodukciós és távközlési technikák kulturális hatásának vázlatos áttekintését tartalmazza a művelődéstörténeti, illetve a kommunikációs rendszerekre vonatkozó tananyag, amely elektronikus „környezetismeretként” épít a diákok mindennapi tapasztalataira. A használati módok elkülönüléséről és sokféleségéről van szó: tömegszórakoztatás, művészet, hírközlés, dokumentáció, agitációk, publicisztika, oktatás, kutatás. Köznyelv és magánmózi.

Itt részben a tanulók televízió–video–mozi–komputer–multimédia fogyasztói szokásait, kedvteléseit is megfigyeljük.

9–10. osztály

A kreatív-élményszerű megközelítés módszertani szerepe valamelyest csökken, a tudatosítás, az értelmezési készség fejlesztése az elsődleges cél. Legyen a diák „hivatásos néző”.

Tematikusan:

- a látvány értelme, a látvány összetevői: a *kompozicció*;
- az esemény értelme, az esemény összetevői: a *montázs*;
- a történet értelme, az elbeszélés stratégiái: a *dramaturgia*;
- a látható ember, illetve hogyan jelenik meg a filmen az, *ami nem látható*.

A mozgókép legfontosabb kifejezőeszközeinek tudatosítása

- a film képzetes tér-idő egységei, a képi és hang szekvenciák létrehozása;
- a montázselv;
- a szerepjáték;
- a verbális és non-verbális kódok;
- a környezet;
- a képkompozicció;
- a világítás;
- a kiemelés és elhagyás hatásmechanizmusa.

Az elemzési munka elsősorban az önálló, hiteles filmekre alapozódik, az ábrázolt világ, a stílus és a szerzői szándék, a forma és értelem, a stílus és világkép összefüggéseinek felismerése a cél. Az oktatási időszak végén a bemutatásra kerülő műveket részben a magaskultúra kísérletező, nyelvújító darabjaiból, másrészt viszont a tömegkultúra archetipikus jegyekben gazdag műveiből kell választani. A tömegkultúra művelődéstörténeti, esztétikai alapjait a mozgóképkultúra példáin kell bemutatni.

A tananyag a televíziós műfajok, elsősorban a hírműsorok, élő adás, a reklám és a klip, és részben a szappanopera, a sorozatok és a magazinok jellegzetességeit feltárva, az audiovizuális média közvetlen és közvetett üzenetének értelmezését, a manipulációs technikák felismerését célozza.

A tematika szerves része a tömegkommunikáció szociológiai szempontú megközelítése, a valóság–virtuális valóság, információs társadalom, multimédia, interaktivitás kérdése, az alkotás és a befogadás hagyományos formáinak átformálódása, de inkább csak a problémafelvetés szintjén. A részletesebb tárgyalás ezen a területen a NAT által nem szabályozott 11–12. évfolyamra vár.

A mozgóképi szövegek kiválasztása

A mozgókép-kultúra oktatása nem nélkülözheti a vetített anyagot, a műveket, amelyeket szerencsés esetben celluloidon, mozi-környezetben, többnyire azonban videón lehet elérni. A kiválasztott, bemutatásra és feldolgozásra kerülő műveket *teljes terjedelmükben kell* vetíteni, a részletek csak a későbbi, elemző munkát segíthetik. Mivel ez értelemszerűen nem képzelhető el órakeretben, a Mozgókép-kultúra és médiaismeret oktatásához (függetlenül attól, hogy az integrált vagy önálló formában történik) szükség van a diákok bizonyos, tanidőn túli részvételére, miként a *Hamlettel*, a *Pál utcai fiúkkal* vagy az *V. szimfóniával* sem órakeretben találkozhat a tanuló.

A kiválasztásra kerülő művek spektruma széles, és a lista több okból sem adható meg tételesen. Egyfelől nem mindegy, hogy a területet az adott helyen milyen mélységben, illetve önálló vagy integrált formában oktatják, másrészt számos olyan mű „használható” valamely mozgóképpel kapcsolatos kérdés feltárására, amelyek filmtörténeti jelentősége hasonló súlyú. A televíziós műsorok, művek kiválasztása természetesen még kevésbé kanonizálható.

Fontos, hogy a stúdiómozgókép alatt vetített mintegy 20–80, vagyis nagyjából évi 5–20 film segítségével a tanulók megismerkedjenek:

- a filmtörténet legfontosabb irányzataival;
- a műfajokkal;
- néhány jelentős alkotó alapműveivel;
- kiugró értékek sorával.

A válogatás túlnyomórészt szerzői vagy „stílus” filmeket tartalmazzon, de nem lehet elutasító a tömegfilmmel szemben. A vetítésre kiválasztott filmek sorrendjének megállapításánál inkább *kerülni kell a kronológiát*, mintsem ragaszkodni ahhoz. A film gyorsan öregszik, napjaink diákjához a mai film nagyobb eséllyel szólhat. A ciklikusan visszatérő, különböző filmtörténeti korszakokat, iskolákat képviselő művekre alapozva bizonyos idő után felépíthető a tanmenetben a filmtörténet kronologikus rendszere. A kép-olvasási készség fejlesztését – akár ahistorikus szemlélet rovására is – előnyben kell részesíteni.

A mozgóképi szövegek kiválasztásánál pontosan tudnunk kell, hogy

- milyen céllal akarjuk felhasználni azokat a tanításban;
- tekintettel kell lennünk a diákok előképzettségére és
- a beszerzési/vetítési lehetőségekre.

A kiválasztás szempontjai

A filmtörténeti, stílustörténeti tájékozottság fejlesztése:

- valamely korszakot (iskolát, stílust),
- valamely ismert (vagy kevésbé ismert) alkotó munkásságát,
- valamely műfaj jellegzetességeit akarjuk oktatni?

Szerkezettani, narratológiai, dramaturgiai ismeretek fejlesztése:

- a mozgóképi szövegek irodalmi előzményeire,
- a történetre épülő, vagy éppen a történetet elvető narratív struktúrákra,
- az expozíció, a konfliktus és a lezárás típusaira,
- az utalás, a véletlen szerepére,
- a hősválasztásra,
- a cselekménybonyolításra vagyunk kíváncsiak?

A filmnyelvi eszközök tanulmányozása:

- a szerepjátszókkal kapcsolatos kérdéseket (amatőr-hivatásos, karakter, gesztusok),
- a mozgóképi dialógust,
- a fotografálást, a nézőpontok kiválasztását, a megvilágítást, a fény hatását,

- a lefényképezett környezetet,
- a mozgókép akusztikus terét,
- a mozgóképi anyag szerkesztését, tempóját, ritmusát akarjuk szemügyre venni?

A mozgóképi szövegek hitelességének vizsgálata:

- a mozgóképen ábrázolt világ és a valóság viszonyát,
- a virtuális valóság problémáját,
- a mozgókép manipulatív technikáit mutatnánk be?

A mozgókép és más művészetek viszonyának tanulmányozása:

- a színház és a film kapcsolatát,
- a fotó és a film kapcsolatát,
- a szépművészetek és a film/video kapcsolatát,
- a mozgókép és a zene kapcsolatát akarjuk felderíteni?

A mozgókép tömegkulturális hatásának vizsgálata:

- a tömegfilm és a szerzői film közti különbségnek,
- a mozi, az art-mozi, a mozi és a televízió, a video és a televízió hatásának,
- az egyes használati módok elkülönülésének és sokféleségének,
- a nyilvánosság átalakulásának,
- a mű és a befogadó kapcsolatát átformáló interaktivitásnak,
- a tömegkulturában azonnal intézményesülő eredetinek a tanulmányozása?

A diákok előképzettségének, korosztályi és kulturális meghatározottságának figyelembevétele:

- a választandó mű problematikája „közeli” vagy idegen a hallgatóság számára;
- a választandó anyag verbális és képi megoldásai összhangban vannak-e a megcélzott korosztály vélhető élettapasztalataival;

- szembesíteni kívánjuk-e a hallgatóságot bizonyos tabukkal?

Az elemzés egymásra épülő szintjeiből melyeket kívánunk bejárni:

- az élményszintet;
- az értelmezés szintjeit;
- a műbírálathoz szükséges szintjét?

Az életkorral és a feldolgozás mélységével összhangban az egyes szintek egyszerűsödnek a mozgóképolvasás elsajátításának természetes fázisait adják, s ez segít a tanmenet felépítése során éppen úgy, mint az egyes művek kiválasztásában.

Nagyon lényeges, hogy a mozgókép, de a filmművészet eredményeit illetően sem alakult ki semmiféle tágabb közmegegyezés az életkor függvényében elvárható ismeretek, képességek, tehát a *műveltségi minimum* mértékéről, szerkezetéről. És itt nem is elsősorban a tananyagba kerülő filmek listájáról van szó. Természetesen vannak vitathatatlan remekművek, vannak megkerülhetetlen alkotók és filmek, természetesen van valamiféle laza, mégis kézzelfogható szakmai egyetértés a film történetében kiemelkedő fontosságú művek tekintetében, van számos szellemes és életképességét már a filmklubokban is bizonyított sorozat, de ezek az összeállítások esetünkben csak kiindulásként alkalmazhatóak.

A film éppen 100 éves, a rendszeres televíziózás évtizedekkel fiatalabb. Ma még nagyon nehéz volna egyértelműen meghatározni a „letisztult, iskolaképes tudanyagot”, azt, hogy mi volna az elvárható tudás Mozgóképkultúrából és médiaismeretből. Mi a jelles, és ki bukik majd meg? – ez ma még nem tudható egzakt módon.

A tárgykör ismeretanyagának, fejlesztési és minimális követelményeinek korrekt értékeléséhez szükséges gyakorlati tapasztalatokat, a tényleges viszonyítási alapot csak a terület oktatási gyakorlatának elterjedésétől várhatjuk. A jól kodifikált, egzakt mérési módszerek kialakítása ezért lassú folyamatnak ígérkezik.